

Európai utazás

Találkozás a Másikkal – a XXI. század kihívása

RYSZARD KAPUŚCIŃSKI:

Amikor elgondolkodom hosszú ideje tartó, a világ különböző részeit érintő utazásaimon, néha úgy tetszik, hogy a legnyugtalanítóbb gondot nem is annyira a határok és a frontok, a nehézségek és a veszélyek jelentették, mint inkább az a számtalanszor újraéledő bizonytalanság, hogy milyen lesz, hogyan fog lezajlani találkozásom másokkal, azokkal az emberekkel, akikkel valahol útközben hoz össze a sors. Tudtam ugyanis, hogy nagyon sok, néha talán minden ezen fog múlni. Az összes ilyen találkozás maga volt a nagy ismeretlen – milyen lesz a hangulata? a körülményei? hogyan fog végződni?

Az ilyenfajta kérdések természetesen öröktől fogva léteznek. A másik emberrel, emberekkel való találkozás mindig is általános és alapvető tapasztalata, élménye volt fajunknak. A régészek tanúsága szerint a legelső emberi csoportok mindössze harminc-ötven fős családok-nemzetségek voltak. Ha a csoport nagyobb, nehéz lett volna gyorsan, ügyesen mozognia. Ha kisebb, nehezebben tudta volna magát megvédeni, nem tudott volna eredményesen harcolni a túlélésért.

Nos, ez a mi kis nemzetségünk élelem után vándorol, és egyszer csak találkozik egy másik családdal, nemzetséggel. Milyen hallatlanul fontos pillanat ez a világ történetében, milyen meghatározó jelentőségű felfedezés! Annak felfedezése, hogy a világon más emberek is léteznek! Korábban ugyanis az említett elsődleges csoport tagja abban a meggyőződésben élhetett, hogy ha ismeri a maga harminc-ötven fős rokonságát, akkor a világ minden emberét ismeri.

Most pedig kiderült, hogy nem így van, hogy a világon más hasonló lények, más emberek is élnek!
De hogyan fogadjuk ezt a felfedezést? Hogyan viselkedjünk? Hogyan döntsünk?

Rontsunk rá dühödten a másik embercsoportra? Kerüljük ki őket közömbösen, és menjünk tovább? Vagy próbáljunk megismerkedni, szót érteni?

Az a választás, amely elé évezredekkel ezelőtt őszüleink kerültek, ma is itt áll előttünk, mégpedig csöppet sem gyengülő intenzitással; a választás most ugyanúgy alapvető és kategorikus kérdés. Hogyan viszonyuljunk a másik emberhez, a Másikhoz? Milyen magatartást tanúsítsunk iránta? Van úgy, hogy párbajra, konfliktusra, háborúra kerül sor. Ilyen eseményekről tanúskodik az összes levéltár, a megszámlálhatatlan csatatér, a világban szétszórótt rommaradványok tömege. Ezek mind az ember vereségének bizonyítékai – annak, hogy nem tudott vagy nem akart megegyezni a Másikkal.

De alakulhat úgy is a helyzet, hogy az említett családnemzetség támadás és harc helyett inkább az elzárkózás, elkülönülés, elszigetelődés mellett dönt. Az efféle

magatartás eredményeként jönnek létre idővel az olyan természetű létesítmények, mint a kínai Nagy Fal, a babiloni tornyok és kapuk, a római limes vagy az inkák kőfalai.

Vannak bizonyítékok, szerencsére, az emberiség által megtapasztalt másfajta magatartásra is szerte a világban. Az együttműködés bizonyítékai ezek – piacok, vásá-
Ryszard Kapuściński (1932, Pińsk) lengyel író, újságíró az irodalmi riport, a miniesszé világszerte elismert művelője. A lengyelek „farmernadrágos Hérodotosza” tudósítóként több évtizedet töltött az úgynevezett harmadik világban. Az öt nyelven beszélő író tízegynehány külföldi egyetemen tanított vendégprofesszorként, rangos hazai és nemzetközi díjainak, kitüntetései száma meghaladja a harmincat, krakkói díszdoktori címe sorrendben az ötödik. Magyar nyelven eddig tizenkét műve jelent meg – többek között A császár, A sahinsah, Futballháború, A birodalom, Ében, Lapidárium I-V.

Az itt közölt előadás 2004. október 1-jén hangzott el Krakkóban abból az alkalomból, hogy a szerzőt a Jagelló Egyetem díszdoktorává avatták.

TALÁLKOZÁS A MÁSIKKAL □ A XXI. SZÁZAD KIHÍVÁSA
2004/4 3

rok maradványai, vízi kikötők maradványai, olyan helyek, ahol agórák és szentélyek álltak, ahol még ma is ősi egyetemek és akadémiák épületei láthatók, ahol egykori kereskedelmi útvonalak nyomai maradtak fenn, olyanokéi, mint a Selyemút, a Borostyánút vagy a Szahara-vasút. Ezeken a helyeken az emberek találkoztak, gondolatokat, eszméket és árut cseréltek, kereskedtek, üzleteltek, egyezségeket és szövetségeket kötöttek, közös célokat és értékeket találtak. Vagyis az ember előtt, amikor a Másikkal találkozott, három lehetőség állt nyitva: választhatta a háborút, fallal vehette körül magát, párbeszédet folytathatott. A háborút nehéz igazolni; úgy vélem, hogy a háborúnak mindenki vesztese, mert az nem egyéb, mint az emberi Lény veresége, amely leleplezi alkalmatlanságunkat a megegyezésre, a Másik helyzetének átérésére, a jóságra és az értelemre. Mert a másikkal történő találkozás ilyenkor véres, halálos tragédiába torkollik.

Azt az elvet, amely az embert arra készítette, hogy magas falakkal, mély árkokkal vegye körül magát, így határolja el magát másoktól, manapság apartheid doktrínának nevezik. Ezt a fogalmat helytelenül csupán a már nem létező dél-afrikai fehér rezsim politikájára korlátozták. A valóságban már az ősidőkben is alkalmazták az apartheidet. Számptalan törzs és nemzetség mitológiája tartalmazza azt a meggyőződést, hogy csak mi vagyunk emberek – mi, a mi klánunk, a mi közösségünk tagjai, a többiek, mindenki más csupán „alember” vagy egyáltalán nem is ember. Legjobban az ókori Kína egyik tanítása fejezi ezt ki: a nem kínait sárkányfogveteménynek tartották, de legjobb esetben is szerencsétlen fl ótásnak, amiért nem kínainak született. A Másik ennek megfelelően kutya, patkány vagy csúszómászó

féreg volt a szemükben. Az apartheid a Másikkal, az idegennel szemben táplált gyűlölet, megvetés és utálat doktrínája volt és maradt.

Mennyire más képet fest ugyanerről a Másikról az antropomorfi zmus kora, amelyben az istenek emberi alakot ölthettek és emberként viselkedhettek! Abban a korban ugyanis sosem lehetett tudni, hogy a közeledő vándor, utazó, jövevény vajon ember-e vagy ember formájú isten. Ez a bizonytalanság, ez az érdeklődő ambivalencia a vendégszeretet kultúrájának egyik forrása, amely azt parancsolja, hogy a legnagyobb szívéllyességgel fogadjuk a vendéget, akinek kilétében végérvényesen soha sem lehetünk biztosak.

A görög kultúrafelfogásban a dolgok ugyancsak emberbarát jelentésüket tárják fel. Az ajtók, a kapuk nemcsak arra szolgálnak, hogy elzárkózzunk a Másik elől

– meg is nyílhatnak a másik ember előtt, vendégségbe hívogathatják őt. Az útnak nem feltétlenül ellenséges hadoszlopokat kell szolgálnia, lehet olyan ösvény is, amelyen zarándoknak öltözve valamely isten közelít felénk.

Emmanuel Levinas a Másikkal való találkozást „eseménynek”, sőt „alapvető eseménynek” nevezi; ez a legjelentősebb tapasztalatunk, a legtávolabbra nyíló horizont.

Levinas, mint tudjuk, a dialogikus fi lozófi a hirdetői közé tartozik – ide soroljuk még Martin Bubert, Ferdinand Ebner-t vagy Gabriel Marcelt (később a lengyel József Tischner is csatlakozott hozzájuk) –, akik a Másik ideáját mint az egyetlen és megismételhetetlen létezés ideáját fejtették ki, többé vagy kevésbé közvetett módon szembehelyezkedve a XX. század két meghatározó jelenségével: az egyén sajátos jellemzőit leromboló tömegtársadalommal és a totalitarizmus pusztító ideológiájának expanziójával. Ezek a fi lozófusok arra törekedtek, hogy megmentse az általuk legnagyobbnak tartott értéket – az emberi individuumot: engem, téged, a Másikat, a Többieket – a tömeg mindenféle emberi identitást nivelláló tevékenységével és a totalitarizmussal szemben.

A Másikhoz, a Többiekhez fűződő viszonyunkat illetően a dialogisták elvetették a mindig pusztításhoz vezető háborút, bírálták a közömbös magatartást, az elzárkózást, mindezek helyett a közeledés, a nyitottság és a jó szándék szükségességét, mi több: erkölcsi parancsát hirdették. Ilyen szellemi közegben, hasonló természetű kutatások és refl exiók, hasonló álláspontok légkörében született meg és teljesedett ki a Jagelló Egyetem egykori hallgatójának, majd fi lozófi ai doktorának, a Csendes-óceáni szigeteket kutató Bronisław Malinowskinak az életműve.

Malinowski fölthette a kérdést: hogyan közelítsünk a Másikhoz, ha az nem csupán elméleti, absztrakt lény, hanem konkrét személy, aki más fajhoz tartozik, akinek más a vallása, az értékrendje, a kultúrája, mások a szokásai? Figyeljük meg, hogy a „Másik” fogalmát leggyakrabban az európai fehér ember szemszögéből határozzuk meg. Csakhogy nemrégiben egy etiópiai hegyi falucskába vetődtem, rohan utánam egy falka gyerek, s rám mutogatva vidáman, nevetve kiabálják: *ferencsi! ferencsi!* Vagyis – idegen,

idegen! Milyen jó példája ez a világ, a különféle kultúrák dehierarchizálásának! Annak, hogy a többiek ugyan Mások, az ő szemükben viszont én vagyok az a Másik. Ilyen értelemben mindannyian egy csónakban evezünk. Bolygónk minden lakója, mindannyian Mások vagyunk a Többiekhez viszonyítva – én a többiekhez képest, ők énhozzám képest.

Malinowski leleplezi azt a minden kultúrára jellemző, bár kultúránként különböző mértékben jelentkező gyengeséget vagy egyszerűen csak tulajdonságot, miszerint az egyik kultúra nehezen érti meg a másikat, és ezekkel a nehézségekkel az adott kultúrához tartozók, annak részesei és hordozói viaskodnak.

Ő maga, mindenféle kolonialista szokástól eltérően, sátrat ver a Trobriand-szigetek egyik falucskájában, és a helyi

Európai utas

lakosok között telepedik le. A megélt tapasztalatok bizony nem kellemesek. Fennmaradt naplójában gyakran tesz említést felmerülő nehézségekről, rossz hangulatairól, csüggedéseiről, depressziójáról. Nagy árat fizet, amiért kiszakadt saját kultúrájából. Ezért olyan fontos, hogy legyen saját, határozott önazonosságunk, hogy érezzük ennek erejét, értékét és érettségét. Csak ennek birtokában szembesülhetünk bátran más kultúrával. Ellenkező esetben behúzódnak rejtekhelyünkre, féltékeny elzárkózunk másoktól. Annál is inkább, mivel a Másik valójában tükör, amelyben látjuk magunkat, vagy mások látnak bennünket, olyan tükör, amely leleplez, lemeztenít minket, amit azért szeretnénk elkerülni. Egy másik, a maga korában hallatlanul bátor tézist is megfogalmaz a Jagelló Egyetem egykori növendéke, nevezetesen azt, hogy nincsenek magasabb rendű és alacsonyabb rendű kultúrák, csak egymástól eltérő kultúrák vannak, amelyek különböző módon elégítik ki részeseik igényeit és elvárásait. Az ő számára a más fajú, más kultúrájú ember természetes módon olyan személy, akinek viselkedését, csakúgy, mint mindannyiunkét, az általa elismert értékek tisztelete, megbecsülése, a hagyományok és szokások tiszteletben tartása jellemzi.

Míg Malinowski a tömegtársadalom születésekor kezdte tevékenységét, addig napjainkban a tömegtársadalomból fokozatosan haladunk az új, a planetáris társadalom felé. Sok minden kedvez ennek a változásnak – az elektronikus forradalom, a kommunikáció hihetetlen fejlődése, a kapcsolatteremtés és a helyválttatás lehetőségeinek erőteljes kiszélesedése, s mindezek következményeként a legfiatalabb nemzedékek tudatában és a társadalom által értelmezett kultúrában végbemenő átalakulások.

Mennyiben fogja mindez megváltoztatni egymáshoz való viszonyunkat – az egyik kultúrához tartozók és a másik kultúrához vagy kultúrákhoz tartozók viszonyát? Milyen hatással lesz ez az Én–Másik relációra a saját kultúrámon belül és azon kívül? Nagyon nehéz erre egyértelmű és végleges választ adni, minthogy olyan folyamatról van szó, amelyben mi magunk is benne élünk, ezért még híján vagyunk az alapos elemzéshez szükséges távolságnak. Levinas az Én–Másik relációt az egyetlen, történelmi

és faji szempontból egységes civilizáción belül vizsgálta. Malinowski a melanéziai törzseket olyan időszakban vizsgálta, amikor azok még őrizték primitív, a nyugati technológia, szervezés és piac hatásaitól mentes állapotukat.

Manapság ez már egyre kevésbé lehetséges. A kultúra mind heterogénebbé, hibridebbé válik. Nemrég megdöbbenő élményben volt részem Dubajban. A tengerparton ment egy leány, minden bizonnyal muzulmán hitű. Feszes farmert, testhez simuló blúzt viselt, ugyanakkor a fejét, de csak a fejét, fekete csador fedte, de olyan puritán módon, hogy még a szeme sem látszott ki belőle.

Ám korunk igazi kihívása, az új Másikkal történő találkozás tágabb történelmi kontextusból is ered. Nevezetesen – a XX. század második fele az az időszak, amikor az emberiség két harmada felszabadul a gyarmati függés alól, és saját, legalább névleg független országának állampolgárává válik. Ezek az emberek fokozatosan kezdik felfedezni a múltjukat, a legendáikat, mítoszaikat, gyökereiket, önazonosságukat és persze az ebből fakadó büszkeséget. Kezdi úgy érezni, hogy ők maguk lettek sorsuk irányítói, gazdái, s közben gyűlölettel utasítanak vissza minden próbálkozást, amely kizárólag tárgyaknak, bérmunkásoknak, az elnyomás áldozatainak és passzív objektumainak tekinti őket.

Meglehet, annyira új és egészen más világ felé haladunk, hogy eddigi történelmi tapasztalataink kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy ezt a világot megértsük és mozogni tudjunk benne. Mindenesetre az a világ, amely felé tartunk, a Nagy Lehetőség Bolygója, de nem a feltétlen lehetőségé, mert csak azok előtt lesz nyitva, akik komolyan veszik feladataikat, s ezt azzal bizonyítják, hogy saját magukat is komolyan veszik. Olyan világ ez, amely potenciálisan sokat nyújt, de sokat is követel, amelyben a könnyebb, rövidebb úttal való próbálkozás gyakran zsákutcába vezet.

Ebben az új világban folyton egy új Másikkal fogunk találkozni, aki csak lassan bontakozik ki korunk káoszából és zűrzavarából. Lehet, hogy ez a Másik a modern kor kultúráját alkotó két, szembenálló irányzatból fog megszületni – a mai valóságunkat globalizáló és az egyediségünket, a különbségeinket, a megismételhetetlenségünket őrző irányzatból. Ezeknek lesz a gyümölcse

és örököse. Párbeszédre és egyetértésre kell vele törekednünk. Milyen lesz ez az új Másik? Hogy fog lezajlani a találkozásunk? Mit mondunk egymásnak? És milyen nyelven?

Képesek leszünk-e meghallgatni egymást? Megérteni egymást? Akarunk-e majd együtt hivatkozni arra, ami – Joseph Conradot idézve – „megszólítja lelkesedés és csodálat megtapasztalására való képességünket, az életet körüllegő titok felfedezésének képességét, az irgalom, a szépség és fájdalom bennünk lévő érzését, az egész világhoz fűző titkos kapcsolatunkat – és azt a gyengéd, de lebíráthatatlan szolidaritás-érzésünket, amely egygyé forrasztja megszámlálhatatlan emberi szív magányát, megszólítja bennünk a remények, örömök, gondok, törekvések, illúziók, álmok, félelmek közös élményét,

amely összeköt embert az emberrel, összeköti az
egész emberiséget – halottakat az élőkkel, élőket a még
meg nem születettekkel”.

Szenyán Erzsébet fordítása

RYSZARD KAPUSCINSKI

MICSODA VILÁGBAN ÉLÜNK?

...Utazásaimat a világban majd egy fél évszázada kezdtem. Ezekkel az utazásokkal keresztül-kasul valamennyi kontinensen több, mint húsz évet töltöttem az életemből. És majdnem az egész időt az ún. harmadik világban, Ázsia, Afrika, Latin-Amerika országaiban. Hogy miért éppen a világ eme részének kérdései és problémái váltak a legfőbb témámmá? Erre legalább két okom van: egy emocionális és egy tárgyilagos.

Poléziából származom, az akkori Lengyelország és talán egész Európa legszegényebb vidékéről. Nagyon korán elveszítettem ezt a "szülőföldemet" - és negyven évig nem térhettem oda vissza. Azt hiszem, hogy a honvágy ez után az egyszerű - és ahogy ma mondanánk alulfejlett - vidék után alakította ki a világhoz való viszonyomat. Szívesen jártam szegény országokban, mert volt bennük valami az én Poléziámból. Riporterként sohasem haboztam, hogy Svájcot vagy Kongót, Párizst vagy Mogadisut válasszam. Kongót választottam és Mogadisut - ott volt a helyem, mert ott találtam meg a témáimat. És ez már a második ok. Amikor befejeztem történelmi tanulmányaimat a varsói egyetemen, az előtt a választás előtt álltam, hogy a továbbiakban érdeklődésemnek engedve archívumokban töltsen-e az időmet, vagy inkább keletkezésének pillanatában figyeljem a történelmet, azokban a pillanatokban, amelyekben alakítjuk egymást. Ez a második lehetőség volt a vonzóbb, mégpedig azért, mert az akkoriban, az 50-es években, egészen különleges időpont volt. A harmadik világ keletkezésének lehettünk a szemtanúi.

Ha ma a vége felé járó 20. századról beszélünk, úgy írjuk le, mint a második világháború, a két pusztító totalitarizmus, Auschwitz és Vorkuta, Hiroshima és Csernobil szörnyűségeinek korát. De a 20. században volt még egy, az eddigi történelemben példátlan folyamat: a harmadik világ születése. Egész földrészek, országok tucatjai, emberek milliárdjai nyerték el függetlenségüket, és hozták létre saját államaikat. Ilyen horderejű esemény nem volt még és nem lesz többet a történelemben. És nekem megadatott, hogy tanúja és krónikása legyek ennek az eseménynek.

A gyarmati népeknek ezt a függetlenségi- és szabadságmozgalmát egy másik mozgás is kísérte - a falusi lakosság hatalmas migrációja a városok felé. Századunk kezdetén Földünket jórészt parasztok lakták, a világ népességének 95%-át tették ki: ma azonban, évszázadunk végén az emberiségnek már több, mint a fele városokban lakik. Ez a tény emberek százmillióinak nemcsak az életformáját változtatta meg, hanem a kultúráját és a mentalitását is. Emberek, akik tegnap még eldugott falusi települések csöndjében éltek, hirtelen egy nyitott, laza és csábító tömegkultúra részesei lettek, amely annyira jellemző arra a globális társadalomra, amelyet ma valamennyien alkotunk.

Béke, demokrácia, dinamizmus

Mi a legjellemzőbb ma, a 20. század utolsó éveiben világunk állapotára?

Először is az a tény, hogy békében élünk. Valahányszor ezt mondom, tiltakozó hangok szólalnak meg. Hogyhogy? És Ruanda? És Belfast? És ez a tiltakozás helyénvaló. Minden egyes halál tragédia, minden háború csapás és katasztrófa. De itt most az egész világról van

cipő - mindenből egyre több van. Egyre több a találmány és a felfedezés, egyre mélyebbre hatolunk a kozmoszba, egyre pontosabban tárjuk fel a quark struktúráját...

De a világnak ezen a fényes képén számos folt, szakadás és árny is található. Aki utazgat a világban, annak először is a súlyos igazságtalanságok tűnnek fel. Egyesek jól élnek, mások meg rosszul. És egyesek sokszor már nemzedékek óta élnek jólétben, mások meg szegénységben. Ez nemcsak egyénekre vonatkozik, hanem egész társadalmakra, nemzetekre, kontinensekre is.

A szegénység szakadéka

És nincs kiút ebből a helyzetből, nincs látható megoldás. Amikor elkezdtem a harmadik világ országaiban dolgozni még bátorító, optimista elméletek domináltak ebben a tekintetben (Dumont, Rostow vagy Galtung elméletei). Azt állították, hogy csak idő kérdése kiküszöbölni az egyenlőtlenséget a világból, hogy ezek az egyenlőtlenségek hamarosan, már az évszázad végére eltűnnek, és az emberek mindenütt úgy élnek majd, mint Hollandiában vagy Svédországban. Hamar rá kellett ébredni, hogy erről szó sincs. Az egyenlőtlenség a fejlett Észak és az elmaradott Dél között nem tűnt el, ellenkezőleg, egyre nagyobb lett.

Ez a egyenlőtlenség két síkon mutatkozik meg: világméreteken mélyül a szakadék a gazdag Nyugat és a világ többi, sokkal nagyobb része között, amelyben az emberiség kétharmad része él. És ugyanakkor növekednek az egyenlőtlenségek az országokon és régiókon belül is. Egyesek egyre gazdagabbak lesznek, mások egyre szegényebbek - és ez is világméretű tendencia. Ez a szakadék időközben már irtózatossá méreteket öltött: a világ 386 leggazdagabb embere akkora vagyonnal rendelkezik, mint az összvilágnépesség felének a jövedelme együttvéve.

Gazdagok és szegények nem ugyanabban a világban élnek. A gazdagok azt hiszik, azzal megoldhatják a szegények problémáit, ha adnak nekik egy marék rizst. A gazdag világ a harmadik világban kizárólag biológiai problémát lát: Hogyan lehet táplálni ennyi embert? Nem pedig azt, hogyan lehet megtanítani őket gondolkodni, képezni őket, munkát adni nekik, csak, hogy hogyan lehet etetni őket. De egy tál rizs nem változtatja meg a szegények sorsát. A szegénység nem csak üres gyomor. A szegénység sajátos helyzet és sajátos kultúra. A szegény ember megalázott, degradált ember. Nem látja a kiutat, a jövőt.

Orwell tanulmányozta egyszer az éhezés következményeit. Hajléktalan menhelyeken lakott, és néhány napig nem evett. Később aztán leírta, hogy az éhezés következtében hogyan szűkölt be a gondolkodásmódja, képtelen volt eltervezni valamit, valami kezdeményezésbe fogni. Legyengült gondolkodása képtelen volt az üres tányér horizontján túl bármit is megragadni. Egész gondolkodása abba a kérdésbe torkollott, mit fog enni egy óra múlva.

Afrikában sokszor jártam menekülttáborokban, éhezők tömegeivel vonultam együtt. Egy ilyen embertömeg védtelen, passzív. Nem kér semmit. Nem panaszkodik. Némán vonul, apatikusan, közönyösen. Egész törzseket láttam kiéhezetten, míg a piacok tele voltak áruval. De egy krónikusan éhező ember nem támaszt követeléseket, és soha nem harcol semmiért.

Nem lehet megoldani az éhezés és a szegénység, inség, tömeges nyomor problémáját, a világnak ezt a legfőbb szegény-gyalázatát, amely az emberiség családjának, testvéreinknek több, mint a felét sújtja? Elméletileg persze meg lehetne oldani. Először is a világ ma elegendő élelmiszermennyiséget állít elő ahhoz, hogy valamennyiünk, 6 milliárd ember,

szükségeit ki lehessen elégíteni. Amikor New Yorkban vagyok, már reggel szól a telefon, a barátaim kérdezik, hol és mit akarok enni - a lehetőségek listája végtelen -, néhány nappal később egy ugandai faluban már kora reggel éhesen és legyöngülten ödöngök, tudva, hogy nincs mit enni.

Másodszor: Sokat lehetne javítani, ha többet költenének a tengervíz sótalanítási technikájának kidolgozására, nagyobb hozamú rizs- és kukoricafajták kitermesztésére, hatékonyabb malária elleni gyógyszerek előállítására és számtalan hasonló intézkedésre. De honnan vegyék minderre a pénzt? A nagytőke nagy és gyors nyereséget keres, ezeken a területeken pedig se nagy, se gyorsan megtérülő profit nem várható.

Jövőképek

De a világ nyomorúsága nemcsak a lakóinak többségét sújtó krónikus hiányból fakad. A világ nyomorúsága abban is megmutatkozik, hogy sok ember egyszerűen rosszul él. Sok a betegség, sok a szenvedés és fájdalom. Sok ember magányos. Sokan szenvednek depresszióban, félelmekben. Egyre többször érzik magukat az emberek fenyegetve, félnek, hogy valami leselkedik rájuk, hogy valami baj lesz. Menekülni próbálnak, kapálóznak. Az ember sokszor maga van önmaga útjában. Szeretné magát jobban érezni, de nem tudja, mit tegyen. Ezért inkább másokat vádol, átkozza az egész világot. A világ azonban olyan, amilyenné mi magunk tesszük.

Az elmúlt években két nagy jövővízió alakult ki. Nagyon különbözőek, sőt ellentétesek, mert két különböző kultúrkör ambícióit és törekvéseit fejezik ki. Az egyik vízió Samuel P. Huntington professzor nevéhez fűződik. A szerző bírálja az amerikaiak nemtörődömségét és arroganciáját, amiért meg vannak győződve arról, hogy az egész világ az amerikai életformára vágyik, hogy boldogan veszi át az amerikai mintaképeket, intézményeket és értékeket. Ezt az elgondolást tévesnek és arrogánsnak tartja. Szerinte a modern nem-nyugati civilizációkban hatalmas életerő van. Nagyobb demográfiai dinamizmus jellemző rájuk, társadalmuk összefogottabbak és erkölcsileg igényesebbek, mint a dekadens Nyugat, állítja Huntington. Aki azt hiszi, hogy a technika fejlődése és a tömegkultúra termékeinek robbanásszerű elterjedése automatikusan az erkölcsi elvek és a világszemlélet elnyugatosodását hozza magával, az téved. Sok terrorista hord farmert, iszik Coca-colát, és a legmodernebb fegyverekkel gyilkol halomra ártatlan embereket zord eszmények nevében.

A Nyugat civilizációja egyszeri és megismételhetetlen, mondja Huntington. Konceptiója mindenekelőtt amerikai félelmeket fejez ki: Amerika számára a két legnagyobb fenyegetést Kína, a világ demográfiaileg legnagyobb országa és az iszlám képviseli, amelynél a kőolaj van, ami nélkül Amerika képtelen létezni. Mindkét esetben az a helyzet, hogy az adott területek társadalmi rendkívül ellenállóképesnek látszanak az amerikai kultúra befolyásával szemben. Huntington úgy véli, az volna a Nyugat számára a megoldás, ha elsáncolná, beásná magát, valami védelmi vonalat hozna létre, amilyen a Limes volt a római birodalom idején. Különböző háborúkra kerül majd sor a civilizációk között, ezeknek előhírnökeit látja a bosznai és az afganisztáni konfliktusban. Kritikusai azonnal észrevették és bírálták benne azt a "bunkermentalitást", amely annyira jellemző a mai Nyugatra, amely egyre inkább igyekszik elhatárolni magát a világ többi részétől.

Egészen másféle jövőképet vázol a kiváló maláj intellektuel, Anwar Ibrahim, az 1997-ben megjelent *Ázsiai újjászületés* szerzője. Ázsia lesz szerinte a 21. századi történelem súlypontja. Itt ősrégi állami hagyományok kapcsolódnak eleven, mély erkölcsi értékekkel, a kitartó

szó, és ez esetben az arányok a fontosak. Napjainkban világméretben mintegy 30 fegyveres konfliktus zajlik, de a konfliktusokban közvetlenül érintett emberek száma a világ lakosságának csak kevesebb, mint 1%-át teszi ki. Mindenképpen tragikus, hogy 1% szenved ezektől a háborúktól, de azért örvendetes, hogy 99% békében él.

A hidegháború, amely valamennyiünket pusztulással fenyegetett, véget ért. Néhány éve nincsenek egyes államok közti háborúk. A jelenlegi konfliktusok polgárháborúk, belső összeütközések. Sőt, míg korábban minden helyi konfliktus magában hordta egy világháború lehetőségét, ma inkább fordítva van - ha bárhol kirobban egy konfliktus, a nemzetközi közösség rögtön megpróbálja elszigetelni és elsimítani.

Honnan ered hát az a meggyôzôdés, hogy olyan világban élünk, amelyben mézárások, tömeggyilkosságok, rakéták és romok uralkodnak? Tudatában kell lennünk annak, hogyan élnek az emberek mostanában két-három évtizede. Azelőtt az ember a világról való tudását saját tapasztalatából merítette, ismerôsök elbeszéléseiből vagy a nyomtatott szóból. Ehhez a hagyományos, majdnem kézzelfogható módon ellenôrizhetô valósághoz azonban most, az elektronikus információk korában, hozzájött egy második, párhuzamos valóság, amelyet a médiák teremtenek. A történelem megkettôzôdött. Az egyik valahol kint történik, a másik itt van a szemünk előtt. És ez a médiák által teremtett világ válik - könnyebb hozzáférhetősége miatt - az egyetlené, amit ismerünk.

Ez a teremtett valóság azonban szelektálás, manipulálás, becsapós lerövidítés hamis gyümölcse. Egy eseményt, amely néhány évig tartott, néhány másodpercben kell megmutatni. És valamennyien ennek a döntésnek az áldozatai leszünk, hogy milyen kritériumok szerint történik a szelektálás.

Egy másik domináns tendencia ma az egész világ törekvése a demokratizálódásra. A demokrácia aktuális jelszavá, mindenütt bevett szokássá, általános mintává vált.

Amikor 20-30 éve utazgattam a világban, mindenütt diktatúrák uralkodtak: katonai diktatúrák, rendôri diktatúrák, egypárti diktatúrák kormányoztak Latin-Amerikában, Afrikában, Ázsiában és Európa egy nagy részében is. Mára a diktatúráknak ez a típusa ritkaságszámba megy, kivételnek számít, anakronisztikusnak. Ma már senki sem törekszik arra, hogy ilyen diktatúrát vezessen be. Eljárt felettük az idô, ezt lehet látni és érezni. Ahol azonban a demokrácia tényné, a politikai rendszer uralkodó formájává lett, ott hamar észrevehetővé lesz egy fontos körülmény, nevezetesen a demokrácia és a kultúra közti összefüggés. A demokrácia annál törekenyebb, fogyatékosabb és felületesebb, minél alacsonyabb a társadalom kulturális színvonala. A kulturált társadalom az erôs demokrácia előfeltétele. Ha tehát valaki azt mondja, hogy ô a demokrácia élharcosa, ugyanakkor megnyirbálja az oktatásra, tudományra és kultúrára szánt kiadásokat, az képtelenség, ezt a logikában *contradictio in adjecto*-nak, önellentmondásnak hívják. Sőt, a tudomány és a kultúra egyre fontosabbá válik, mert az általános fejlődéssel az ember és civilizációja minôsége a technikától, és ezzel a tudománytól és a társadalom szellemi lehetőségeinek szintjétől válik egyre inkább függôvé. A kritériumok, amelyek alapján manapság a társadalmakat fejlettekre és elmaradottakra osztjuk, többé nem a megtermelt acél mennyisége, hanem a diákok és az egyetemek száma.

A jelen harmadik tendenciája végül a szakadatlan haladás, a világ egyre nagyobbá válása, ez az uralkodó törvény, amely szerint minden megsokszorozódik. Mert egyre több az ember, de a tárgyakkól is egyre több van - egyre több tévé, autô, repülô és telefon, óra, CD, orvosság és

munka kultúrájával, a tekintélyek tiszteletével, erős családi kötelekkel és kölcsönös bizalommal - ami mind feltétele az általános fejlődésnek és haladásnak. Az új Ázsia poszt-nacionalista, kölcsönös kötődést és közös érdekeket keres. Ibrahim optimista képet fest az eljövendő világról. A civilizációk nem fognak háborúzni egymással. A konfliktusoknak a csere lép a helyébe, a súrlódásoknak a dialógus.

Ha ma a modern világ szemléletéről és jövőképeiről esik szó, mindig tudni kell, ki az, aki erről ír vagy beszél. Ha pesszimista hangra bukkanunk, elkeseredett vagy csalódott hangra, ez a hang biztosan Európából jön. Európa egyszerűen képtelen túltenni magát tragikus tapasztalatain. Ha azonban kedvező prognózisokat kapunk a jövőről, dinamikus, merész és magabiztos képet, derűs és optimista hangokat és színeket, a szerző biztosan ázsiai vagy latin-amerikai.

Nem könnyű belátni, hogy nem egyedül vagyunk a világon, és hogy mások jelenléte, akik hatalmas földrészeket laknak be, befolyással lesz ránk és a sorsunkra. A gondolkodásból, amely nem vet számot ezzel a ténnyel, hiányzik valami lényeges: a világméretű perspektíva.

Mi fontosat lehetne mondani erről a világról? Talán, hogy alapjaiban, struktúráiban, erőinek és fejlődési irányainak összetételében ma, a 20. század végén, nagyon stabil. Lehet, hogy a következő években nem történik semmi jelentős. Nem állunk egy nagy háború, forradalom, globális katasztrófa küszöbén. A nagy sajtóügynökségek panaszkodnak, hogy nincsenek igazi szenzációk. De ne feledjük, hogy mindez igen törekeny, mert maga az élet is törekeny - és gyenge struktúráit mindenféle bajok terhelik. A nacionalizmus és a rasszizmus, a gyűlölet és az agresszió, a barátságtalanság, a közöny, a gonoszság és ostobaság.

Azért is nehéz a Földünkről beszélni, mert a világ mindenholnan másmilyennek látszik, és a nézőpontok száma végtelen. Ez rögtön feltűnik, ha az ember utazik a világban. Azelőtt kevésbé volt észrevehető, ma mindenütt látható az egyre több mindenféle kezdeményezés, ébredés és megélnkülés, tevékenykedés, az emberi energiák fokozódása a világban. Mindenütt több a cselekvés, gondolkodás, akarat, ambíció és törekvés. Több terv, több álom. Ehhez hozzájárult a birodalmak felszámolása, amelyek megbénították ezeket a mozgásokat, a totalitárius ideológiai terror megszűnése, sokéves béke, a demokráciára törekvés, a kommunikáció fergeteges fejlődése. Az emberiség kezd új, még nehezen meghatározható struktúrák és ideálok szerint megszerveződni. Ha figyelmesen körülnézünk, láthatjuk. Mindenütt több a társadalom, kevesebb az állam. És mindenütt kifejlődőben van ez a minden irányú végtelenség.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

KAPUSCINSKI, Ryszard

Futballháború

Európa, 1988

Robogás a nyárba

Jelenkor, 1992

A birodalom

Századvég, 1993

Lapidárium
Századvég, 1993

"Nomád jegyzetek"
Magyar Lettre Internationale, 1996. 21.

HOBSBAWM, Eric
"Civilizációs válság?"
Magyar Lettre Internationale, 1995. 19.

AFHELDT, Horst
"Európa a szegények rohama előtt"
Magyar Lettre Internationale, 1993. 11.

O'HAGAN, Andrew
"London alulnézetből"
Magyar Lettre Internationale, 1995. 17.